

pogledi i mišljenja

Prof. dr Dragomir Đorđević*

VEŠTAČENJE EKONOMSKO-FINANSIJSKE STRUKE

(šta veštak treba da zna iz prava i ekonomije)

Uvodna razmatranja

Veštačenje u parničnom postupku je vrlo značajna, a često i presudna faza postupka u parnicama u kojima je neophodno izvesti dokazivanje veštačenjem.

Istovremeno, veštačenje je i vrlo složena i delikatna parnična radnja. Delikatnost veštačenja proizilazi iz činjenice da najčešće od nalaza i mišljenja veštaka zavisi ishod spora u parnici. Stoga parnične stranke, po pravilu, imaju aktivan odnos prema postupku veštačenja, u nastojanju da se nalaz i mišljenje veštaka potkrepi ili obezvređi. No, veštačenje istovremeno stavlja i sudiju u delikatnan položaj jer je sudija taj koji mora kritički da oceni nalaz i mišljenje o materiji koju nedovoljno poznaje, zbog čega se, inače, i određuje veštačenje.

Odredba člana 250. ZPP-a kaže da će sud izvesti dokazivanje veštačenjem kada je radi utvrđenja ili razjašnjenja neke važne činjenice potrebno stručno znanje kojim sud ne raspolaže. Stručno znanje zbog čije potrebe sud određuje izvođenje ovog dokaza može se odnositi na različite grane struke i nauke.

Za pravilnu procenu o potrebi veštačenja radi utvrđenja odlučnih činjenica i koje činjenice treba utvrđivati, neophodno je prethodno dobro poznavanje predmeta od strane sudije i to kako činjenično tako i materijalno-pravno.

I

1. Određivanje veštaka

O potrebi veštačenja i određivanju veštaka odlučuje sud pred kojim se vodi postupak u svakoj konkretnoj stvari.

Kada se opredeli za izvođenje dokaza veštačenjem, sudija treba da izvrši izbor veštaka, što je važna odluka jer od kvaliteta veštaka i njegovog nalaza i mišljenja zavisi da li će sud imati valjano razjašnjenje i utvrđenu činjenicu, koja je od značaja za odluku o zahtevu – predmetu spora. Kod izbora ličnosti veštaka sud treba na shodan način da proveri koliko određeni veštak može da zadovolji naučne, stručne, pa i etičke principe.

Sud je dužan da sasluša stranke pre nego što donese odluku o određivanju ličnosti veštaka (čl. 251. st. 21. ZPP-a). Stranke mogu iznositi razne prigo-

* Stalni sudski veštak.

vore, a naročito koja lica su nepodesna da budu određena za veštaka, s obzirom na njihove lične odnose sa nekom od stranaka, stepen stručnosti ili njihova druga lična svojstva. Ako sud propusti da postupi na prednji način, ili da stranke blagovremeno obavesti o ličnosti veštaka, time omogućava da stranka može zloupotrebiti svoje procesno pravo da zahteva izuzeće veštaka u situaciji kada je određeni veštak već obavio veštačenje, što može dovesti do odugovlačenja postupka.

Značajno je da se kao veštak odredi iskusna i stručna osoba u čiju nepristrasnost neće sumnjati ni sud, ni stranke.

Sud će veštaka prvenstveno odrediti iz reda stalnih sudskih veštaka za određenu vrstu veštačenja. Za veštaka može da bude određeno i lice koje se ne nalazi na spisku sudskih veštaka ako ga stranke saglasno predlože, pri čemu će se sud rukovoditi stručnošću tog lica za vršenje veštačenja i podložnošću njegove ličnosti za vršenje poverene dužnosti.

2. Formulisanje sadržine rešenja o veštačenju

Sudija mora pored stručnog da ima široko opšte obrazovanje, određeno životno iskustvo, kao i da logički rasuđuje. Trebalo bi da ima i minimum znanja iz oblasti iz koje određuje veštačenje. Stoga formulisanje sadržine rešenja o veštačenju predstavlja najsloženiji deo uvodne faze veštačenja. U rešenju o određivanju veštačenja i imenovanju veštaka sud mora da označi predmet i obim veštačenja i da izda nalog da veštak izvrši veštačenje. Svako veštačenje ima svoje specifičnosti koje moraju da dođu do izražaja u rešenju o određivanju veštačenja. Sud je dužan da veštaku da što preciznija uputstva u kom pravcu treba da izvrši veštačenje i na koje okolnosti treba da obrati naročitu pažnju, koje činjenice treba da utvrdi i na koja pitanja veštak treba da da odgovor.

Ne treba se zavaravati da će veštak sam, kad razmotri spis, izvući valjan zaključak šta je predmet njegovog veštačenja, čak i kad je u pitanju vrlo iskusan veštak. U rešenju treba predložiti veštaku na kojim činjenicama tužilac temelji tužbeni zahtev i sa kojih razloga se tuženi protivi tom zahtevu, kao i na kojim činjenicama svoje protivljenje zasniva. Takođe, u rešenju treba izložiti činjenice koje je sud utvrdio na određeni način, a od značaja su za opredeljenje veštaka pri davanju mišljenja. U slučaju potrebe od veštaka treba zahtevati da svoj nalaz i mišljenje da pod određenim pretpostavkama "pretpostavljenom činjeničnom stanju". U takvoj situaciji veštak ima mogućnost davanja alternativnih odgovora u zavisnosti od toga šta se u odnosu na činjenična tvrđenja stranaka ima smatrati utvrđenim.

II

1. Problemi u praksi

Granično područje prava i ekonomije uvek je bilo interesantno za ekonomiste, pre svega zbog verovanja da se logika i principi ekonomskog rezonovanja mogu primeniti i na druge oblasti života, pa i na pravo.

Interdisciplinarnost se u ovom slučaju ne javlja samo kao teoretsko pitanje preplitanja dveju društvenih nauka, nego kao vrlo praktično pitanje vezano za funkcionisanje ekonomije u praksi.

Aktuelni problemi tranzicije u tržišnu privredu potvrđuju da normalna tržišna privreda nije moguća bez funkcionisanja pravne države, odnosno vladavine prava u određenoj državi.

Predmet razmatranja u ovom radu biće finansijsko veštačenje, ta vrlo složena i delikatna parnična radnja. Delikatnost veštačenja proizilazi iz činjenice da najčešće od nalaza i mišljenja veštaka zavisi iznos spora u parnici.

Već godinama se naše pravosuđe susreće sa problemima objektivnosti vrednovanja potraživanja (utvrđivanja korektne protivvrednosti potraživanja u sporu) i obračuna kamata.

Sudski veštaci imaju velike teškoće oko tumačenja propisa, pre svega što su propisi neprecizni i nedorečeni. Oni su u praksi u situaciji da se priklanjaju ovoj ili onoj varijanti mogućih tumačenja, a javne publikacije koje se bave ovim pitanjima već godinama nisu međusobno usklađene.

Koeficijenti koje naši časopisi publikuju su metodološki i kvantitativno različiti, a i tehnika obračuna nije usklađena. Sudska praksa u tim uslovima, na žalost, nije bila ujednačena, pre svega stoga što ni veštaci nisu ujednačavali svoje metodološke postupke.

Upravo iz ovih razloga smatram za svoju obavezu da objavim ovaj rad i da ga prezentiramo javnosti.

Cilj nam je da ovaj rad, između ostalog, obezbedi koliko-toliko jedinstvenu i valjanu informativnu osnovu za utvrđivanje korektne protivvrednosti potraživanja u sporu.

Postojanje ogromnog nesklada između politike stopa zatezne kamate i tempa inflacije pokazuje da organi koji prate kretanje cena i oni koji određuju stope zatezne kamate nisu bili u sinhronizaciji u poslednjih nekoliko godina koje nam prethode. To, naravno, stvara velike teškoće stručnjacima koji se bave utvrđivanjem vrednosti potraživanja u sporu. U situaciji kada je poverilac kažnjen pošto ne može da naplati svoje potraživanje, ovakva politika prouzrokuje finansijsku nedisciplinu.

Godinama je kod nas vođena rasprava o tome da li treba imati “realno pozitivne” kamate, što će reći kamatne stope iznad inflacije, ili pak da one budu negativne. Ove stope su često odstupale od visine inflacije.

Principijelno posmatrano i po definiciji ovog pojma zatezna kamata se javlja kao neka vrsta kazne za neispunjenje ugovorenih obaveza. Ona bi trebalo da je veća od stope inflacije i to približno onoliko koliko iznosi kazna koju dužnik treba da trpi. Pitanje je samo koliko je jedan pravni sistem spreman da dužnika kazni zbog neizvršenja svojih ugovorenih ili drugih dospelih obaveza.

Po zdravoj ekonomskoj logici uzima se da je to ona vrednost koja se kreće u relacijama gornje granice profitne stope koja se u toj nacionalnoj ekonomiji ostvaruje. Ona se, upravo iz tih razloga, dovodi u vezu sa eskontnom stopom koju propisuje NB. Pri tome se podrazumeva postojanje normalne situacije u monetarnoj sferi.

Društvo u kome nesolidni dužnici imaju interes od svoje nesolidnosti nema šanse da uredi svoj pravni i finansijski sistem. Principijelno, zatezna kamata ne može i ne treba da bude niska. Ona mora biti maksimalno destimulativna za špekulativno ponašanje.

Čak i sa čisto moralnog aspekta visoka zatezna kamata se može pravdati. Onaj ko uredno izmiruje svoje finansijske obaveze nikada neće biti ugrožen od visoke kamate. Onaj ko planira da špekuliše i ko na nedozvoljenom korišćenju tuđeg kapitala želi da stiče dobit i kapital mora biti onemogućen u toj aktivnosti.

Greške u visini zatezne kamate, stoga, dovode do dezorijentacije stručnjaka koji vode sporove, kao i onih koji treba da daju stručna mišljenja u tom smislu.

2. Metode obračuna

Kao dan početka obračuna kamate po konformnoj metodi uzima se prvi januar 1988. godine kada je njena primena zakonski sankcionisana u svim obračunima na obaveze i potraživanja u privredi.

Konformni metod obračuna kamata podrazumeva sledeće:

1. Ako se kamata obračunava za duži period od perioda za koji je utvrđena stopa kamate, obračunata kamata za jedan period dodaje se glavnici i na tako utvrđenu glavicu obračunava se kamata za naredni period. Budući da je ovo suština konformnog metoda obračuna kamate, ovo se ne može smatrati obračunom kamate na kamatu u smislu člana 279. ZOO.
2. Ako se kamata obračunava za kraći period od perioda za koji je utvrđena kamatna stopa, koeficijent za kraći period utvrđuje se pomoću formule:

$$K_1 = (\sqrt[m]{1+k})^n - 1$$

gde je:

K_1 = koeficijent za kraći period;

m = kalendarski broj dana u mesecu;

k = koeficijent za obračun kamata za period za koji je utvrđena kamatna stopa (ako je mesečna stopa zatezne kamate na primer 5,566%, onda je koeficijent 0,05566);

n = broj dana za koji se izračunava konformna stopa.

3. Ako se obračun kamate vrši za više perioda za koje su utvrđene stope kamate, koeficijent za ceo period obračuna dobija se po formuli:

$$K_z = (1+K_1) \times (1+K_2) \times \dots \times (1+K_n)$$

gde je:

K_z = zbirni koeficijent za ceo period obračunate kamate;

K_1 do K_n = koeficijenti za kraće periode.

Prema čl. 1. Zakona o visini stope zatezne kamate, dužnik koji je u docnji sa ispunjenjem novčane obaveze plaća zateznu kamatu po stopi koja se utvrđuje prema stopi rasta cena na malo i fiksnoj stopi od 0,5%.

Stopa zatezne kamate izračunava se tako što se fiksna stopa od 0,5% množi sa iznosom glavnog duga uvećanog za kamatu po stopi rasta cena na malo i može se dobiti primenom sledeće formule:

$$P = \left[\left(1 + \frac{m}{100} \right) \times 1,005 - 1 \right] \times 100$$

gde je:

r = mesečna stopa zatezne kamate;

m = mesečna stopa rasta cena na malo za određeni mesec.

Na primer, ako je mesečna stopa rasta cena na malo 1,4%, stopa zatezne kamate iznosi:

$$p = [(1 + 1,4 / 100) \times 1,005 - 1] \times 100$$
$$p = (1,014 \times 1,005 - 1) \times 100 = 1,907\%$$

Vrhunac nestučnosti smo sreli u slučaju da je zatezna kamata od 1,2% mesečno u prethodnim godinama tumačena tako da se stope sabiraju umesto da se množe, odnosno da se fiksni deo zatezne kamate od 1,2% dodaje sabiranjem na već izračunatu osnovicu.

3. Dani docnje u obračunu kamate

Imajući u vidu činjenicu da se stopa zatezne kamate menja svakog meseca veoma je važno da se pravilno odrede dani docnje koji se uzimaju u obračun zatezne kamate.

Prema čl. 77. ZOO rok određen danima počinje da teče prvog dana posle događaja od koga se rok računa (dan naznačen u fakturi), i završava se istekom poslednjeg dana roka. Naime, obračun zatezne kamate počinje od dana kada je obaveza trebalo da bude ispunjena i teče do ispunjenja. Pri tome se datum ispunjenja novčane obaveze ne uzima u obračun kamate.

Na primer, ako je na fakturi naznačen rok za plaćanje od 6 dana, obavezu treba izmiriti najkasnije 13. maja. U slučaju da je obaveza izmirena 7. juna obračun zatezne kamate počinje od 13. maja (računajući i taj dan), odnosno zatezna kamata se računa za 19 dana meseca maja i 6 dana meseca juna. Ako poslednji dan roka pada u dan kada je zakonom određeno da se ne radi, kao poslednji dan roka računa se sledeći radni dan.

4. Monetarni nominalizam – valorizam

Ekonomski uslovi u svetu, a kod nas i zbog posebnih uslova nakon uvođenja ekonomskih sankcija, nesumnjivo su uticali da dođe do velike promene unutrašnje vrednosti novca, do visoke inflacije, čime je poremećeno načelo jednakih vrednosti uzajamnih davanja i poverioci dovedeni u položaj strane koja trpi velike gubitke.

Preovladalo je mišljenje da treba pravilima indeksne klauzule uspostaviti ravnotežu jednakih vrednosti uzajamnih davanja (čl. 15. ZOO). Time bi se u velikoj meri ostvarila i načela ravnopravnosti učesnika u obligacionim odnosima (čl. 11. ZOO), savesnosti i poštenja (čl. 12. ZOO) i svih ostalih načela ZOO.

U osnovi, zakonodavac je izmenom i dopunom ZOO i Zakona o visini stope zatezne kamate, pravilima indeksne klauzule dozvolio valorizam. Stopa rasta cena na malo, prema tome, merilo je visine valorizovanog iznosa, po podacima nadležnog organa za poslove statistike.

Saglasno načelu jednakih vrednosti uzajamnih davanja, valorizacija važi pod uslovom da poverilac nije u celini obezbeđen ugovorenom indeksnom klauzulom ili na drugi način, a ako je delimično obezbeđena valorizacija, važi samo za neobebeđeni deo.

Naime, usled visoke inflacije u 1993. i ranijih godina, novčana potraživanja su bila potpuno obezvređena, zatezna kamata nije bila dovoljno visoka da zaštiti poverioca od obezvređenja novčanih potraživanja. U tim uslovima viši privredni sudovi i Vrhovni sud Srbije zauzeli su stavove oko naknade štete na novčana potraživanja.

Kada se štetno dejstvo inflacije izražava kako u vreme od dana nastanka novčane obaveze do dana padanja dužnika u docnju, tako i od dana padanja dužnika u docnju do dana glavne rasprave, pa i posle toga dana pa do isplate, postoje razlozi da se za celo to vreme poveriocu prizna pravo na valorizaciju novčanog po-

traživanja, a to i onda kada bi poverilac imao pravo na naknadu štete od nastanka dognje do isplate po čl. 278. stav 2. ZOO.

Ovo se odnosi na novčane obaveze nastale i dospele pre 3. jula 1993, kao da na stupanja na snagu Zakona o visini stope zatezne kamate, kojim se, za razliku od do tada važećeg zakona, predviđa visinu zatezne kamate koja treba da pokriva inflaciju plus 1,2.

Za slučaj da je novčana obaveza valorizovana sa danom 3. 7. 1993. godine, poveriocu pripada zatezna kamata samo od tog dana do isplate. Inače, poverilac nema pravo na zateznu kamatu za vreme do dana sa kojim je izvršena valorizacija bez obzira na to kada je ona izvršena.

Na savetovanju građanskih i građansko-privrednih odeljenja Saveznog suda, Vrhovnog suda R. S. i R. C. G, Vrhovnog vojnog suda, Višeg privrednog suda i Privrednog suda u Beogradu, koje je održano 16. i 17. 11. 1993. godine u Beogradu, usvojeni su zaključci o monetarnom nominalizmu – valorizmu i naknadi štete u uslovima inflacije.

5. Karakteristični periodi

Obračun zatezne kamate za period do 24. I 1994. godine

Za potraživanja iz 1993. i ranijih godina, umesto zatezne kamate vrši se revalorizacija stopama rasta cena na malo, a za januar 1994. godine koristi se celokupna stopa rasta cena na malo (313.563.558,00%).

U pregledu br. 2 (iz Registra propisa 9-11/95 Privredni savetnik) dati su koeficijenti za svaki dan od 1. 01. 1988. godine do 31. 12. 1993. godine koji, kada se pomnože sa nekom nominalnom vrednošću izraženom u dinarima važećim na taj dan, daju iznos naknade štete prema čl. 278. stav 2. ZOO na dan 24. 01. 1994. godine, izraženo u novim dinarima.

Ovi koeficijenti utvrđeni su na osnovu koeficijenata rasta cena na malo u SRJ prema podacima SZS za period od 2. 07. 1993. godine, a za period od 3. 07. 1993. godine na osnovu koeficijenta zatezne kamate.

U pregledu 1 (iz Registra propisa 9-11/95 Privredni savetnik) dati su koeficijenti za obračun revalorizacije potraživanja prema stopama rasta cena na malo u SRJ, za svaki dan od 1. 01. 1988. godine do 31. 12. 1993. godine, koji, kad se pomnože nekom nominalnom vrednošću izraženom u dinarima važećim na taj dan, daju vrednost tog nominalnog iznosa na dan 24. 01. 1994. godine izraženu u novim dinarima. Ovi koeficijenti utvrđeni su na osnovu koeficijenata rasta cena na malo u SRJ prema podacima SZS.

Obračun zatezne kamate za period od 24. januara do 7. aprila 1994. godine

Stopa zatezne kamate za period od 24. I do 7. IV 1994. godine utvrđena je u visini od 15% godišnje, a prema čl. 3a. Zakona o visini stope zatezne kamate.

Obračun zatezne kamate za period od 8. aprila 1994. do 28. juna 1996. godine

U ovom periodu stopa zatezne kamate utvrđivana je prema čl. 1. Zakona o visini stope zatezne kamate, prema kojem se stopa zatezne kamate sastoji od stope rasta cena na malo i fiksne stope od 1,2% mesečno koja se primenjuje na stopu rasta cena na malo. Prema tome, od 3. jula 1993. godine prešlo se na utvrđiva-

nje stope zatezne kamate u visini mesečne stope rasta cena na malo, u odnosu na prethodni mesec, uvećan za 1,2%. Ovo uvećanje nije značilo uvećanje stope rasta cena na malo za 1,2 procentna poena, nego uvećanje za taj procenat što znači da se stopa rasta cena na malo množila procentom 1,2% i za dobijeni proizvod uvećavala stopa rasta cena na malo, odnosno stopa rasta cena na malo množila koeficijentom 1,012. Tako uvećana stopa predstavljala je stopu zatezne kamate.

Izmenom Zakona o visini stope zatezne kamate ("Sl. list", br. 28/96 od 28. VI 11996) precizirano je da se stopa zatezne kamate utvrđuje tako što se stopa od 1,2% primeni na glavni dug uvećan za rast cena na malo.

U pregledu br. 4 (iz Registra propisa – Pr. savetnik br. 1-2/2004) dati su zbirni komformni koeficijenti za obračun zatezne kamate za period od 24. 1. 1993. godine i do 31. 12. 2003. godine. Privredni savetnici ažuriraju dalje zbirne konformne koeficijente u skladu sa vremenom.

Primenom ovih koeficijenata brže i jednostavnije se dolazi do obračuna zateznih kamata. Na primer, da bi se obračunala zatezna kamata potrebno je utvrditi koeficijent za ceo period obračuna kamate koji se dobija tako što se koeficijent na dan sa kojim se obračunava kamata podeli koeficijentom na dan od kojeg počinje obračun kamate i dobijeni rezultat umanji za 1. Množenjem glavnice tako dobijenim koeficijentom dobija se zatezna kamata za ceo period obračuna.

U prilogu br. 3 (istog registra) dati su zbirni konformni koeficijenti za revalorizaciju prema stopama rasta cena na malo. Primenom ovih koeficijenata na brži način se dolazi do iznosa revalorizacije.

Ovi pregledi mogu biti od velike koristi kolegama advokatima, sudijama i sudskim veštacima, koji treba da ih primene sutra u praksi.

6. Zatezna kamata za neblagovremeno plaćanje javnih prihoda

Visina zatezne kamate koja se plaća za neblagovremeno uplaćene javne prihode propisana je zakonima kojima se detaljnije uređuju određeni javni prihodi.

U nastavku se daje pregled kamatnih stopa koje su se primenjivale za obračun neblagovremeno plaćenih javnih prihoda u periodu od polovine 1994. do kraja 2002. godine i od 1. 1. 2003. godine do danas:

	od 9. 07. 94. do 31. 12. 95.	.0,1% dnevno
	od 1. 01. 96. do 31. 12. 96.	.0,4% dnevno
	od 1. 01. 97. do aprila 2001.	.0,2% dnevno
te	od aprila 2001. do 24. 07. 2001. ...	u visini zakonske zatezne kama-
	od 25. 07. 2001. do 6. 05. 2002.	.0,2% dnevno
te	od 5. 05. 2002. do 31. 12. 2002. ...	u visini zakonske zatezne kama-
	od 1. 01. 2003. do 11. 01. 2003.	opšta eskontna stopa NBJ 9,5%
		uvećana za 15 procentnih poena
	od 11. 01. 2003. do 31. 12. 2003.	opšta eskontna stopa NBJ 9%
		uvećana za 15 procentnih poena
	od 1. 01. 2004. do sada	opšta eskontna stopa NBS 8,5%
		uvećana za 15 procentnih poena,
		što čini 23,5%

Pošto se Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji ("Sl. gl. RS", br. 80/2002) primenjuje od 1. januara 2003. godine, obračun kamate na neblagovremeno plaćene javne prihode vršiće se u skladu sa odredbama ovog zakona, što proizilazi iz stava 1. člana 3. koji glasi: **"Ako je drugim zakonom pitanje iz oblasti koju uređuje ovaj zakon uređeno na drugačiji način, primenjuju se odredbe ovog zakona"**. Istovremeno, ovim zakonom stavljene su van snage odredbe republičkih propisa koji uređuju javne prihode, a koje se odnose na obračun kamate pri njihovoj neblagovremenoj uplati.

Prema članu 75. navedenog zakona na iznos manje plaćenog poreza i sporednih davanja obračunava se i plaća kamata po stopi jednakoj godišnjoj eskontnoj stopi centralne emisione banke (Narodne banke Jugoslavije) uvećanoj za 15%, primenom konformnog metoda obračuna. Obračun kamate se vrši počev od narednog dana u odnosu na dan dospelosti obaveze, a ukoliko se u toku poreske kontrole utvrdi razlika poreske obaveze, kamata treba da se obračuna od dana kada je poreski obveznik, odnosno obveznik uplate javnih prihoda, bio dužan da plati obavezu.

7. Zatezna kamata za plaćanje u stranoj valuti

Na sednici Odeljenja za privredne sporove Višeg trgovinskog suda održanoj 27. septembra 2004. godine povodom pitanja koji je izvor materijalnog prava za dosuđenje zateznih kamata na potraživanja u EUR, kao stav dat je sledeći odgovor:

"Stopa zatezne kamate određena je Zakonom o visini stope zatezne kamate, Zakonom od 25. 06. 1993. godine propisano je u čl. 1. da dužnik koji zadocni sa ispunjenjem novčane obaveze plaća zateznu kamatu na iznos duga od dana isplate po stopi utvrđenoj Zakonom. Stopa zatezne kamate sastoji se od stope rasta cena na malo i fiksne stope od 1,2% mesečno. Članom 2. istog Zakona, predviđeno je da je izuzetno od odredbe čl. 1. na potraživanja između domaćih i stranih fizičkih i pravnih lica koja glase na plaćanje u stranoj valuti, zatezna kamata se plaća po stopi od 6% godišnje. Stoga je u periodu važenja ovog Zakona za potraživanja između domaćih i stranih pravnih lica koja su bila u valuti dosuđivana zatezna kamata po stopi od 6% na godišnjem nivou. U istom periodu za potraživanja za plaćanja u stranoj valuti između dva domaća pravna lica dosuđivana je domicilna kamata zemlje porekla valute, jer ona kao zatezna kamata zemlje porekla valute, principom obračuna, u sebi sadrži i obezbeđuje očuvanje vrednosti dugovane valute u kaznenu stopu, kao što i stopa zatezne kamate iz čl. 1. istog Zakona to predviđa i obezbeđuje za dinarska dugovanja. Zakonom o visini stope zatezne kamate od 02. 03. 2001. godine, izostavljen je član kojim je za potraživanja između domaćih i stranih pravnih i fizičkih lica, a koja se odnose na stranu valutu, propisana zatezna kamata u visini od 6% na godišnjem nivou, pa je stoga sudska praksa za period od 2. 3. 2001. godine i za navedena potraživanja zauzela stanovište da je stopa zatezne kamate u visini domicilne kamate zemlje porekla valute, odnosno da je zatezna kamata identična kao i na potraživanja između domaćih lica, ako se ista odnose na stranu valutu.

Kako je 1. 1. 2002. godine evro kao zajednička valuta zemalja Evropske Unije zamenio do tada važeće pojedinačne valute zemalja Evropske Unije, to je primenom istog principa za dugovanja koja se odnose na evro za period posle

njegovog stupanja kao monete, **u praksi prihvaćeno stanovište o zateznoj kamati po stopi koju Centralna Evropska banka propisuje za evro jer ne postoji zemlja domicila navedene valute, već je s obzirom da se radi o više zemalja koje imaju zajedničku valutu jedino moguće i opravdano kao važeću kamatnu stopu obračunavati stopu Centralne – zajedničke banke navedenih zemalja za označenu valutu.**

S toga bi se moglo reći da ne postoji zakonski propis koji izričito propisuje visinu stope zatezne kamate na dugovanja u evrima, već je stav sudske prakse zauzet na osnovu analize postojećih propisa i njihove analogne primene na novonastalu situaciju prouzrokovanu uvođenjem jedinstvene evropske valute.”

Prema ovom stavu koji, dakle, nema osnova u zakonu, kada je iznos potraživanja devizno opredeljen, između dva domaća pravna lica dosuđuje se kamata koju na devize daju banke domicilne valute, odnosno Evropska Centralna banka (što u stvari predstavlja eskontnu stopu). Kako se radi o zateznoj kamati, ova kamata bi trebalo da predstavlja adekvatnu naknadu za neblagovremeno izvršenje ugovorne obaveze.

Prema izvodu iz Statističkog biltena Evropske Centralne banke u 2001. godini ova kamatna stopa iznosila je 4,25% na godišnjem nivou, dok u 2004. godini iznosi 2% na godišnjem nivou, što ukazuje na tendenciju pada.

Kada se radi o potraživanju između domaćih i stranih pravnih i fizičkih lica, pravni osnov za određivanje visine zatezne kamate može se naći u *lex mercatoria*, tj. u međunarodnim trgovačkim običajima koji su kodifikovani u model zakonu UNCITRAL-a. Ovi međunarodni trgovački običaji predstavljaju uobičajenu praksu koja je široko primenjena u međunarodnoj trgovini, koja se primenjuje ako nema zakonske regulative u ovoj oblasti, ili sporazuma stranaka. U ovom Model zakonu kamata je označena kao vremenska vrednost sredstava ili novca o kojima je reč, koja se, ako ne postoji drugačiji sporazum, obračunava po stopi i osnovi koju uobičajeno prihvata bankarska zajednica za sredstva ili novac u pitanju. Dakle, glavni parametar za izračunavanje kamatne stope definisan je kao kamatna stopa koja se smatra glavnim pokazateljem uslova na domaćem finansijskom tržištu.

U našim uslovima, radi rešavanja ovog problema kada su u pitanju potraživanja nastala u zemlji između domaćih pravnih ili fizičkih lica, treba poći od prakse naših renomiranih banaka koje se bave depozitima i plasmanom novčanih sredstava. Poznato je da mnoge banke na devizne štedne uloge oročene na godinu dana odobravaju kamatu i do 6% na godišnjem nivou, a kamatna stopa na kredite, najčešće sa valutnom klauzulom, ili na devizne kredite iznosi preko 10% na godišnjem nivou. U takvoj situaciji zatezna kamatna stopa od 2% za devizna potraživanja u našim uslovima nikako ne može da predstavlja naknadu stvarne ili pretpostavljene štete koju trpi poverilac zato što je lišen upotrebe novca zbog dužnikove docnje, niti kaznu i sredstvo pritiska na dužnika da obavezu izvrši na vreme.

Kada se radi o potraživanju u devizama koje je nastalo u zemlji između domaćih pravnih i fizičkih lica, u nedostatku zakonske regulative **smatramo da je ispravnije da se devizna obaveza konvertuje u dinarsku obavezu po kursu na dan dospeća, na koji iznos se zatim obračunava zakonska zatezna kamata.**

Na ovaj način se dovode u isti ekonomski položaj svi dužnici i poverioci za

obaveze nastale u zemlji.

Na konkretnim primerima obračuna analiziraćemo ovaj stav.

Primer br. 1.

Potraživanje u iznosu od 1.000,00 dinara što je na dan 24. 01. 1994. godine predstavljalo i 1.000 DEM, obračunato do 24. 09. 2004. godine:

- Kod obračuna sa zakonskom zateznom kamatom¹ ovo potraživanje na dan 24. 09. 2004. godine iznosi 94.507,46 dinara, odnosno 1.267,20 EUR.
- Kod obračuna u DEM sa obračunatom domicilnom kamatom potraživanje iznosi 50.093,50 dinara, odnosno 671,68 EUR.

Primer br. 2. (iz prakse)

Potraživanje u iznosu od 2.330 DEM dospelo 11. 07. 2000. godine sa obračunatom kamatom od 08. 10. 2004. godine:

- Kod obračuna sa zakonskom zateznom kamatom iznosi 203.315,18 dinara, odnosno 2.709,58 EUR.
- Kod obračuna sa domicilnom kamatom stopom iznosi 97.225,39 dinara, odnosno 1.295,72 EUR.

Analizom načina obračuna kamate lako se može uočiti da bi potraživanje sa domicilnom kamatom stopom za poverioca bilo neopravdano nisko, a za dužnika vremenom postaje znatno manje ekonomsko opterećenje, tako da zatezna kamata gubi svaku osnovnu funkciju da dužnika prisili da svoju obavezu ispuni. Postavlja se pitanje da li je opravdano i pravično da dužnik u docnji čiji je dug iskazan u stranoj valuti isplati poveriocu sumu novca čija je vrednost očigledno niža u odnosu na potraživanje iskazano u dinarima.

8. Revalorizacija potraživanja i obaveza

Revalorizacija potraživanja, odnosno obaveza, nije propisana zakonom već se može predvideti ugovorom. Prema tome, preduzeća, odnosno strane u ugovoru slobodno ugovaraju da li će po nekom dužničko-poverilačkom odnosu obračunavati revalorizaciju, a takođe i sve bitne elemente za obračun revalorizacije, tj.:

- rokove revalorizacije,
- osnove i merila za revalorizaciju,
- način obračuna revalorizacije.

Revalorizacija se najčešće ugovara u slučajevima kada je ugovoren duži rok za plaćanje, kako bi se poverilac zaštitio od inflacije, odnosno od obezvređivanja novca. Prilikom ugovaranja revalorizacije najčešće se ugovara revalorizacija prema stopama rasta cena na malo u SRJ, jer se smatra da je rast cena na malo pokazatelj inflacije. Naravno, mogu se ugovarati i drugi pokazatelji: rast cena na malo u Republici, rast troškova života, rast cena na malo određenih proizvoda, rast cena proizvođača industrijskih proizvoda, itd.

Takođe, ako se, na primer, ugovori revalorizacija prema stopama rasta cena na malo u SRJ, može se ugovoriti i revalorizacija u nižem ili višem iznosu, što se

¹ Kao domicilna kamata određena je kamata od 2% prema kojoj se obračunava devizna štednja građana od 01. 01. 1998. godine, po kojoj obračun deviznih potraživanja vrši NBS – Odsek za prinudnu naplatu.

obično izražava procentom, npr. 50% od revalorizacije po stopama rasta cena na malo ili 150% od revalorizacije stopama rasta cena na malo.

Međutim, prema članu 4. Zakona o deviznom poslovanju zabranjeno je da se ugovorena obaveza u dinarima izračunava na osnovu cene zlata ili kursa dinara u odnosu na strane valute, ako saveznim zakonom nije drugačije određeno. Dakle, izmirivanje potraživanja i obaveza u dinarima u revalorizovanoj vrednosti koja bi se određivala prema promeni cena zlata ili kursa stranih valuta, zabranjeno je navedenim zakonom, jer u nekom drugom saveznom zakonu nije data ta mogućnost.

Po ugovorima se često, pored revalorizacije, ugovara i kamata. Na primer, ugovara se revalorizacija prema stopama rasta cena na malo i kamata od 5% mesečno. U ovom slučaju prvo se obračunava revalorizacija, a potom kamata na revalorizovani iznos. Kako se rast cena na malo objavljuje mesečno i menja iz meseca u mesec, u ovom slučaju se obračunata revalorizacija i obračunata kamata na kraju meseca dodaju glavnici i na tako uvećanu glavniciu se obračunavaju revalorizacija i kamata za naredni mesec.

Prema članu 68. stav 2. Zakona o računovodstvu revalorizacionim prihodima, odnosno rashodima smatraju se i revalorizacije potraživanja i obaveza, ako su predviđene ugovorom.

Zaključak

Svako je dužan uzdržati se da drugom prouzrokuje štetu. Iz ovog načela proizilazi pravo oštećenog da svagda na tu dužnost računa. Kako se, i pored toga, radnjama, opasnim stvarima ili delatnostima mogu kod oštećenog promeniti imovinski odnosi umanjnjem imovine i sprečavanjem njenog povećanja, prirodno je pravo oštećenog da uspostavi narušenu ravnotežu, i to potpunom naknadom štete i time sebe dovede u ono stanje u kome bi se nalazio da do štetne radnje nije došlo.

Veštak u parnici dužan je da dâ svoj nalaz sa mišljenjem. Zakon formalno razlikuje nalaz i mišljenje, mada oni čine jednu celinu:

- u nalazu se daju osnovni podaci o predmetu veštačenja i nađenom stanju,
- iz mišljenja veštaka treba da se vidi na osnovu kojih pravila struke, nauke ili veštine je veštak izveo zaključak.

Nalaz i mišljenje veštaka može biti dokaz na kome će se zasnovati sudska odluka, ako je dat u skladu sa pravilima nauke i struke. Veštak je dužan da na svako pitanje pruži stručan odgovor, kao i da sudu pruži sva potrebna objašnjenja o metodama kojima se služio pri zapažanju činjenica i izvođenju zaključka, a naročito da iznese pravila nauke ili struke na kojima zasniva nalaz i mišljenje.

1. Polazeći od principa zakonitosti i pravne sigurnosti neophodno je zakonom regulisati način obračuna i visinu zatezne kamate kada je ugovoreno plaćanje u stranoj valuti.

2. Neophodno je utvrditi kamatu koja štiti interese obe strane, tj. ne dozvoljava obogaćenje bez osnova jedne od stranaka u sporu na račun druge.

3. Postojeći stav sudske prakse o dosuđivanju potraživanja sa domicilnom kamatnom stopom nema ni ekonomsko ni pravno opravdanje, te je neophodno da sudovi preispitaju dosadašnju praksu.